

УДК 947.6.«1917»

І. М. Рыжанкоў

Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт

ХАРЧОВАЯ ПАЛІТЫКА ЧАСОВАГА ЎРАДА НА БЕЛАРУСІ НА ПЕРШАПАЧАТКОВЫМ ЭТАПЕ РАЗГОРТВАННЯ ЛЮТАЎСКАЙ РЭВАЛЮЦЫІ

У артыкуле раскрываецца становішча, якое склалася з харчаваннем у прыфрантавой зоне да лютага 1917 г., а таксама роля і месца харчовага пытання ў палітыцы Часовага ўрада з сакавіка па май 1917 г. Аўтар адзначае, што з першых дзён сакавіка значныя намаганні дзяржаўных структур і «рэвалюцыйнай дэмакратыі» былі накіраваны на павышэнне эфектыўнасці агітацыйна-прапагандысцкай работы на вёсцы. Для паспяховага будаўніцтва новай дэмакратычнай дзяржавы і працягу вайны неабходна было забяспечыць стабільныя пастаўкі прадуктаў харчавання на фронт і ў горад. Новая палітычная эліта на чале з М. Радзянка, а далей Г. Львовым дэманстравала гатоўнасць абараняць дэмакратыю і не рабіла спроб рэанімаваць ранейшы дзяржаўны лад. Гэтыя намеры пацвердзілі першыя рашэнні ўрада: дэмакратызацыя грамадска-палітычнага жыцця, рэквізіцыя хлебных запасаў у памешчыкаў, права сялянам на арэнду на льготных умовах пустуючых памешчыцкіх зямель. У сакавіку – красавіку 1917 г. сялянства Беларусі са свайго боку выказала гатоўнасць выконваць пастаўкі па рэквізіцыях.

Ключавыя словы: рэвалюцыя, «цвёрдыя цэны», хлебныя запасы, аграрнае пытанне, рэквізіцыі, Устаноўчы сход, дэмакратыя.

I. M. Ryzhankou

Belarusian State Technological University

FOOD POLICY OF PROVISIONAL GOVERNMENT ON BELARUS AT AN INITIAL STAGE OF EXPANSION OF FERVALSKY REVOLUTION

The article deals with the food situation in the frontal zone by February 1917, and the role and place of the food problem in the policy of the Provisional Government during the period from March to May 1917. The author notes that from the first days of March considerable efforts of government agencies and «revolutionary democracy» were aimed at improving the effectiveness of advocacy in the countryside. For the successful construction of a new democratic state and a continuation of the war it was necessary to ensure a stable supply of food to the front and to the city. The new political elite headed by N. Rodzyanko, and then H. Lvov demonstrated willingness to defend democracy, and did not attempt to revive the old political system. These intentions have confirmed the first decision of the government: the democratization of social and political life, rekvizitsyya grain stocks from the landlords, the right to peasants for rent on favorable terms the lands which are empty landowners' estates. In March–April 1917, the peasants of Belarus for its part, expressed its willingness to vypolneniyuyat supply requisition.

Key words: revolution, «fixed prices», grain stocks, the agrarian question, requisition, the Constituent Assembly, democracy.

Уводзіны. Гістарыяграфія перыяду Лютаўскай рэвалюцыі характарызуецца вялікім масівам аўтарскіх і калектыўных выданняў савецкага і найноўшага часу. Для перыяду панавання марксісцка-ленінскай метадалогіі галоўным аб'ектам даследавання з'явіўся рух народных мас – салдат, рабочых і сялян пад кіраўніцтвам партыі бальшавікоў у барацьбе з Часовым ўрадам і буржуазнымі партыямі і арганізацыямі. Невыпадкова таму дзяржаваўтваральная, зямельная, харчовая палітыка Часовага ўрада набыла выключна адмоўную ацэнку. Тэматыка жыццядзейнасці сялянства і яго гаспадарчых клопаты ва ўмовах дзяржаўнай палітыкі 1917 г. не падлягалі грунтоўнаму асвятленню. Разам з тым савецкія аўтары: М. Д. Кандрацьеў, Л. П. Ліпінскі,

І. М. Ігнаценка і іншыя, узялі велізарны па мерах аб'ём архіўных і дакументальных матэрыялаў. Прычым назапашаныя веды сталі глебай для разваг наступных пакаленняў гісторыкаў.

З распадам СССР эканамічная палітыка Часовага ўрада знайшла адлюстраванне ў працах П. У. Валабуева, В. С. Поршневай, Э. У. Пішчэўскай і інш. Гаспадарчае жыццё вяскоўцаў па сакавік 1917 г. адбіта ў калектыўным творы – «Гісторыя сялянства Беларусі» [1].

Асноўная частка. Сялянскае саслоўе ў Расійскай імперыі заўсёды адчувала нястачу, а з пачатку Першай сусветнай вайны, адпаведна ўвядзеннем ваеннага становішча, яшчэ больш пагоршылася [2]. Жорсткі прыфрантавы рэжым, прыцягненне да ваенна-прымусовых работ, рэк-

візіцыі і мабілізацыя адмоўна адбілася на сялянскай гаспадарцы [1, с. 421]. Прыфрантавая зона зрабілася асноўнай крыніцай харчовага забеспячэння салдат Заходняга і Паўночнага франтоў, Мінскай і Дзвінскай вайсковых акруг, а таксама мясцовага насельніцтва. Тут нарыхтоўкай прадуктаў і фуражу па ўсталяваных дзяржавай «цвёрдых» цэнах займаліся вайсковыя (Снабзап, Снабсев), грамадскія (Усерасійскі земскі саюз, Земгар, Усерасійскі Саюз гарадоў), а таксама цывільныя (харчовыя камісіі) службы на чале з Асобай нарадай па харчовых справах пры Міністэрстве земляробства.

Кожнаму вытворцу сельскагаспадарчай прадукцыі была вызначана колькасць прадуктаў для абавязковага продажу. У той жа час найбольшы іх аб'ём прыпадаў на сялянства, якое, акрамя вайскавай і працоўнай, павінна было выконваць яшчэ і харчовую павіннасць. Менавіта за кошт дробных гаспадарак адбывалася задавальненне харчовых патрэб гараджан і вайскоўцаў на Беларусі. Нягледзячы на тое, што беларускія губерні адносілася да спажываўцаў, а не вытворцаў [3], цяжар абавязковых паставак прадуктаў на патрэбы салдат і гараджан нічым не абмяжоўваўся.

У выніку існуючая сістэма ўліку, нарыхтоўкі і дастаўкі прадуктаў на фронт і ў гарады не магла быць эфектыўнай. Велізарныя дзяржаўныя траты на вайну ўзмацнялі інфляцыю, нарыхтоўкі на фронт – дэфіцыт спажывецкіх тавараў і, адначасова, іх дарагоўлю. Буйныя вытворцы збожжа, фуражу, мяса мелі магчымасць ухіліцца ад рэквізіцыі і прадаць прадукты перакупшчыкам. Мелі такую магчымасць і асобныя сялянскія гаспадаркі [4].

Нягледзячы на ўсебаковае (праз асвету, царкву, прэсу і г. д.) уздзеянне ўрада з мэтай давядзення вайны да пераможнага канца [5] на патрыятычныя і грамадзянскія пачуцці насельніцтва Расіі, яго стаўленне да патрэб дзяржавы не вызначалася адпаведнай аддачай. Як падкрэслівалася на старонках газеты «День» ад 17 лютага 1917 г., па Расіі харчовыя паступленні ў мінулым годзе «на патрэбы арміі далі моцны недабор». Неэфектыўнасць рэпрэсіўных метадаў барацьбы супраць парушальнікаў «хлебнай павіннасці» добра ўсведамлялася ў сталіцы.

Трэба адзначыць, што ва ўмовах ўзмоцненага ваенна-паліцэйскага рэжыму сялянства беларускіх губерняў не выяўляла ніякіх прыкмет сацыяльнай актыўнасці, накіраванай на абарону ўласных інтарэсаў, спрабуючы прытрымаць харчовыя прадукты ад продажу дзяржаве па «цвёрдых цэнах».

10 лютага 1917 г. на пасяджэнні Асобай нарады з удзелам Міністра земляробства А. А. Рытціха ў ліку прапаноў, скіраваных на паляпшэн-

не харчовай справы ў краіне, адзначалася прыцягненне «ўсіх народных сіл». Праўда кажучы, цікавасць народа да патрыятычных лозунгаў імкліва зніжалася. Па-першае, ваенныя пазыкі не давалі чакаемых вынікаў. Па-другое, у грамадстве ўзмацнілася тэндэнцыя да ўхілення ваеннаабавязаных ад прызыву на службу. Па-трэцяе, законы капіталістычнага рынку выяўляліся мацней, чым загады ваеннага часу.

У выніку гэтага ўзбагачаліся буйныя вытворцы сельгаспадарчай прадукцыі і спекулянты, узмацняўся дэфіцыт прадуктаў (мукі, круп, цукру), разлічаных на іх рэалізацыю па «цвёрдых цэнах» у гарадах. Пра мноства харчовых «хвастоў» на вуліцах Мінска паведамлялі карэспандэнты газеты «Мінский голос» ад 23 лютага 1917 г. Названы артыкул пабачыў свет практычна ў той момант, калі ў сталіцы на глебе недахопу прадуктаў распачаліся хваляванні, якія ў далейшым перараслі ў антыўрадавыя ўзброеныя дэманстрацыі і прывялі да пагібель, здавалася б, непарушнага самадзяржаўя.

Новая палітычная эліта ў асобе Часовага камітэта Дзяржаўнай думы не рабіла спроб аднавіць царызм, энергічна прыступілася да заснавання новага, на дэмакратычных пачатках дзяржаўнага ладу; дасягнення ганаровага міру; стабілізацыі эканомікі ў мэтах задавальнення найважнейшых жыццёвых патрэб насельніцтва і салдат. Так, ужо ў першым сваім звароце ад 1 сакавіка 1917 г. да грамадзян Расіі старшыня адзначанага камітэта М. У. Радзянка заявіў аб тым, што галоўны клопат ўрада – забяспечыць армію і насельніцтва прадкутамі харчавання. Наступныя звароты Часовага камітэта Дзяржаўнай думы да гарадскіх і земскіх самакіраванняў змяшчалі заклікі захоўваць грамадскі парадак і наладзіць харчовую справу і рэквізіцыі запасаў хлеба ў зямельных уласнікаў і арандатараў, якія мелі не менш за 50 дзесяцін ворыва. Грамадска-палітычныя, прафесійныя, нацыянальныя і іншыя арганізацыі, якія ўзніклі на Беларусі ў выніку рэвалюцыі, падтрымалі новы лад у асобе Часовага ўрада і яго мясцовыя органы, а таксама далучыліся да рэарганізацыі і далейшага развіцця харчовай справы.

З пачатку сакавіка настроі і паводзіны непасрэдных вытворцаў сельгаспрадуктаў – сялян – знаходзіліся пад асобай увагай адзначаных арганізацый. На сходах, малебнах з нагоды вітання новага ладу і абрання органаў улады вяскоўцам тлумачыўся сэнс падзей, якія адбыліся ў краіне. На гэтых мерапрыемствах арганізатары мусілі прадухіліць стыхійны рух, скіраваны на захоп памешчыцкай маёмасці. Безумоўна, што ранейшыя сродкі маральнага ўздзеяння на сялян прыйшлося пераглядаць і прыстасоўваць да новых рэалій. Таму сялянам прапаноўвалася

падтрымаць «імкненне [урада] давесці вайну да пераможнага канца і перабудаваць радзіму на новых пачатках, якія выпрацуе Устаноўчы сход» [6]. Ва ўрадавых зваротах рабіўся акцэнт на неабходнасць аказання ўсеабдымнай дапамогі арміі і гораду. Гэтай жа лініі прытрымліваліся арганізатары валасных сходаў, якія дамагаліся вынясення адпаведных рэзалюцый і, што яшчэ больш важна, збору сям'янамі ахвяраванняў для фронту.

Так, у «Вестнике Минского губернского комиссара» ад 12 красавіка паведамлялася пра акты ахвяраванняў удзельнікаў валасных сходаў. У прыватнасці, сход Ераміцкай воласці пастанавіў: «перайсці да новага ўраду... сярод нас і насельніцтва воласці захаваць цішыню і пакой, а для задавальнення вайны да пераможнага канца асыгнаваць з сум мірскіх запасных грошаў трыста рублёў і для забеспячэння нашай арміі і тыла ахвяраваць хлеба ў зерне па 2 пуда з кожнага поўнага ўчастка».

Варта адзначыць, што ў сакавіку – маі 1917 г. падобныя акцыі мелі масавы характар. У выніку гэтага сялянскі аграрны і пагромны рух быў прадухілены, новая ўлада прызнана і значна актывізавалася дапамога франтавікам.

У сваю чаргу, Часовы ўрад пад кіраўніцтвам Г. Я. Львова з першых дзён працы актыўна прыступіў да заснавання харчовых камітэтаў. У ліку задач камітэтам загадвалася назіранне за «харчова-эканамічным жыццём» на пэўнай тэрыторыі: улік сельскагаспадарчай прадукцыі, правядзенне рэквізіцый, усталяванне норм спажывання і тэрмінаў збору ўраджаю, размеркаванне пайкоў, барацьба са скупшчыкамі і інш. Выказаная гатоўнасць аказаць дапамогу ўраду і арміі дазваляла вырашыць харчовую праблему адразу і ў маштабе ўсёй краіны. Так, 25 сакавіка ўрад аб'явіў аб увядзенні дзяржаўнай манополіі на хлебныя запасы і ўраджай 1917 г. Пастанова абмяжоўвала ўсе прыватныя здзелкі з хлебам яго здачай па «цвёрдых цэнах» дзяржаўным нарыхтоўчым службам.

У прыватнасці, перапіс прадугледжваў падрыхтоўчы этап, на якім належала падлічыць харчовыя, кармавыя запасы і жывёлу да збору ўраджаю, «дзесяціны пасаваў». Затым улічыць ураджай у копах; далей – перапісаць новы ўраджай і высветліць стан азімых пасаваў [7]. Планавалася правесці правільнасць праведзенай развёрсткі нарыхтоўчых заданняў паміж рэгіёнамі і агульную колькасць жыхароў (едакоў). У выніку былі закладзены важкія правыя перадумовы для паспяховага вырашэння харчовай праблемы.

Выказваючы клопат аб новым ураджаі, 11 красавіка Часовы ўрад сваёй пастановай «Аб

ахове пасаваў» дазволіў харчовым камітэтам здаваць у арэнду пуставаўшыя землі, у тым ліку тыя, якія знаходзіліся ва ўласнасці памешчыкаў.

Па прычыне недахопу працоўных рук удалынікі не мелі магчымасцяў справіцца з пасаўной, і таму сяляне набывалі магчымасць зусім легальна «прапаноўваць свае паслугі» і, натуральна, на сваіх умовах. Зразумела, што адзначаная пастанова выклікала моцную зацікаўленасць у малазямельнага сялянства і стымулявала яго ўдзел у фарміраванні харчовых камітэтаў. З другога боку, яе ажыццяўленне ўвасобілася ва ўзрастанні сацыяльнай напружанасці паміж сялянствам і памешчыкамі.

Паводле пастановы Савета міністраў ад 12 мая «ў мэтах забеспячэння арміі, насельніцтва мясам і хлебам, таксама атрымання матэрыялаў для зямельнай рэформы» абвешчалася аб правядзенні Усерасійскага сельскагаспадарчага і пазямельнага перапісу. Перапісам падлягала займацца земскім установам. Рашэнні Часовага ўрада па харчовым пытанні актыўна пастаянна прапагандаваліся ў прэсе, абмяркоўваліся на сходах і пасяджэннях, тыражыраваліся ў адзінках і інструкцыях [8].

Дапамаглі вяскоўцам зразумець сэнс мерапрыемстваў у харчовай сферы, задачах і сутнасці манополіі на хлеб арганізатары з'ездаў сялянскіх дэпутатаў у красавіку – маі 1917 г.

Вясной 1917 г. падтрыманы ўсімі коламі грамадства Часовы ўрад меў надзею паспяхова пераадолець харчовыя цяжкасці. Праваднікамі і выканаўцамі яго палітыкі з'яўляліся створаныя дэмакратычным шляхам харчовыя камітэты. На Беларусі першыя з іх сталі стварацца ў губернскіх, затым у павятовых і валасных цэнтрах. У выніку харчовыя камітэты Мінскай, Віленскай, Віцебскай, Магілёўскай губерняў узначалілі Б. Самойленка, І. Касперовіч, М. Кандрацьеў і І. Мусерскі.

Арганізацыя выбараў валасных камітэтаў надавала сялянам значнае прадстаўніцтва ў парайнанні з іншымі саслоўямі. Часцей даверам у выбаршчыкаў карысталіся аўтарытэтныя на вёсцы гаспадары. Траплялі ў камітэты таксама памешчыкі, святары, настаўнікі, земскія служачыя, прадпрымальнікі і інш.

Разам з улікам сялянскай і памешчыцкай гаспадаркі харчовыя камітэты атрымалі магчымасць прыступіць да рэалізацыі другога важнага ўрадавага задання – цэнтралізаванай рэквізіцый прадуктаў (збожжа, мяса, фуражу і інш.) па «цвёрдых цэнах». У пачатку лета 1917 г. у прыфрантавой зоне цэны былі прыкладна аднолькавымі – пуд жыта – па 2 руб. 65 кап. – 2 руб. 70 кап.

Пры гэтым харчовым камітэтам надаваліся шырокія паўнамоцтвы, нават прыцягненне да

крымінальнай адказнасці гаспадароў за падачу недакладных звестак аб сваіх запасах. Праўда, больш распаўсюджаным сродкам пакарання за гэта з'яўлялася рэквізіцыя прадуктаў за палову «цвёрдай цаны».

Заклучэнне. Са звяржэннем самадзяржаўя харчовая палітыка Часовага ўрада набыла з першых дзён рэвалюцыі надкласавы характар і знайшла ў беларускага сялянства спачуванне і падтрымку. Часовы ўрад рэальна ацаніў значнасць харчовага пытання для грамадства і дзяр-

жавы, вызначыў прыцягальныя арыенціры для сялян (вырашэнне зямельнага пытання, скліканне Устаноўчага сходу і інш.), забяспечыў абранне дэмакратычных выканаўчых органаў, маральны і практычны ўдзел усіх пластоў грамадства і г. д.

У далейшым абвешчаная закупка збожжа новага ўраджаю ва ўмовах хлебнай манаполіі ў беларускай вёсцы не стымулявала сялянскай актыўнасці з-за істотнага разыходжання «цвёрдых» і рыначных цэн.

Літаратура

1. Гісторыя сялянства Беларусі. Са старажытных часоў да нашых дзён. У 3 т. Т. 2: Гісторыя сялянства Беларусі ад рэформы 1861 г. да сакавіка 1917 г. / З. Е. Абезгауз [і інш.]; пад рэд. В. П. Панюціча. Мінск: Бел. навука, 2002. 553 с.
2. Рыжанкоў І. М. Беларускае сялянства і харчовая палітыка Часовага ўрада (сакавік – кастрычнік 1917 г.) // Весті Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Сер. гум. навук. 2006. № 3. С. 70–78.
3. VI очередное губернское земское собрание // Минский голос. 1917. 27 февраля. С. 3.
4. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (далей – НАРБ). Фонд 60. Воп. 3. Спр. 143. Л. 11.
5. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. Фонд 1265. Воп. 1. Спр. 3. Л. 8.
6. Дзяржаўны архіў Расійскай Федэрацыі. Фонд 1778. Воп. 1. Спр. 143. Л. 50.
7. НАРБ. Фонд 624. Воп. 1. Спр. 4. Л. 499.
8. НАРБ. Фонд 640. Воп. 1. Спр. 7. Л. 3.

References

1. Abezgauz S. E., Beylkin H. Yu., Buhovets A. G. [and others]. *Istoriya krest'janstva Belarusi. S drevnih vremen do nashih dnei. V 3 t. T. 2: Istoriya krest'janstva Belarusi ot reformy 1861 do marta 1917 goda* [History of the peasantry of Belarus. From ancient times to the present day: The 3 tons. T. 2: The history of the peasantry of Belarus from the reform of 1861 to March 1917]. Ed. V. P. Panyutsicha. Minsk, Belaruskaja navuka Publ., 2002. 553 p.
2. Ryzhankou I. M. Belarusian peasants and food policy of the Provisional Government (March – October 1917). *Vesti Nacional'noj Akademii nauk Belarusi. Seriya humanitarnykh nauk* [Proceedings of the National Academy of Sciences of Belarus. Series of humanitarian Sciences]. 2006, no. 3, pp. 70–78 (In Belarusian).
3. The sixth ordinary provincial zemstvo assembly. *Minskiy golos* [Minsk golos]. 1917, 27 February, P. 3. [In Russian].
4. The National Archives of the Republic of Belarus (hereinafter NARB). Foundation 60. Inventory 3. Case 143. L. 11.
5. National Historical Archives of Belarus. Foundation 1265. Inventory 1. Case 3. L. 8.
6. The State Archive of the Russian Federation. Foundation 1778. Inventory 1. Case 143. L. 8.
7. NARB. Foundation 624. Inventory 1. Case 4. L. 499.
8. NARB. Foundation 640. Inventory 1. Case 7. L. 3.

Інфармацыя пра аўтара

Рыжанкоў Ігар Міхайлавіч – кандыдат гістарычных навук, дацэнт, дацэнт кафедры гісторыі Беларусі і паліталогіі. Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт (220006, г. Мінск, вул. Свядлова, 13а, Рэспубліка Беларусь). E-mail: im@belstu.by

Information about the author

Ryzhankou Igar Mikhaylavich – Ph. D. History, assistant professor, assistant professor of the Department of History of Belarus and Political Science. Belarusian State Technological University (13a, Sverdlova str., 220006, Minsk, Republic of Belarus). E-mail: im@belstu.by

Паступіў 22.03.2015